

Estat de la toponimia en Occitania, exemple d'Ortès, un canton de Gasconha

Crestian Lamaison

www.aestrela.org

Estimats collègas,

Que'm hè dòu de non pas estar dab vos, uei lo dia. Qu'ei dab degrèu tanben qu'èi après que monsur o dauna Fénié n'agin pas podut viéner, tà jo que son uei la mei bona referéncia gascona tà la toponimia.

Tot çò qui ei hèit dab l'onomastica que serà de la mei grana necessitat entaus òmis. L'umanitat qu'a besonh de tornar trobar sens. La purmèra definicion deu sens qu'ei : la facultat d'espovar las impressions hèitas per los objectes materiaus. La secondà qu'ei : la facultat de jutjar de plan, lo jutjament.

Los noms que son objèctes. Los toponimes que son objèctes gravats per la Tèrra per l'umanitat e per l'eternitat. Quan tot que seré esvanit, arrueinat per lo temps, e per l'estupiditat, damorará enquèra los toponimes.

Que sèi que pertot — en Euròpa sustot —, la question de la toponimia qu'ei pausada dens totas las lengas. Aquiu que la pausatz en la fabla, que'n soi urós. Que sabetz dejà que l'Unesco qu'a integrat los noms de lòcs au patrimoni de l'umanitat, a la demanda de la comission francesa de Toponimia. Per Occitania, en tots los parçans que hèn comissions de toponimia dab l'Institut d'Estudis Occitan (IEO) ; quasi tot lo territòri qu'ei atau provedit. Dimenge passat que i avè a Aush ua amassada per har lo compte de tot çò de hèit e çò qui damorava a har. Lo Bearn, on damori, qu'ei acabat desempuish 1991 per los tribalhs de Michel Grosclaude. Monsur e madama Fénié qu'an hèit las Lanas, de mei qu'an publicat un estudi sus la toponimia occitana*.

Recentament, que vien de sortir ua mapa toponimica deu Gèrs. Que podem donc díser de las parts de l'Institut d'Estudis Occitan que, de tots los parçans, sonque quauques endrets com l'Auvernha e la Provença que son de completar.

Tà la microtoponimia, e la nanotoponimia lo tribalh que serà immense, que comptam 5 microtoponimes au quilomètre carrat en la mapa deu 1/25 000^m, lo doble en lo cadastre de l'administracion e que sabem que ne son pas complets. Atau, l'Occitania que representa donc dus milions de microtoponimes ! Urosament, los noms que son redusibles, per la mei grana part que son utilizats mei d'un còp o dinc a centenats tà quauques uns.

Lo mot **canton**, coneishut deu monde sancèr, per estar ua division administrativa, en Soïssa per exemple, o ua pèça de blason en eraldica, qu'ei passat com estant : « d'origina provençala au sègle 13 ». Un recensament de toponimia qu'amuisha que quasi tos los *Canton* o *Cantou* que son uei dens lo bacin de l'Ador baish, donc gascons. Un diccionari gascon que balha com sinhificacion purmèra un sens analògue au castelhan *rincón* o au catalan *cantó*. La fòrma dab sufixe *-on* qu'ei donc adara clarament localizada per la toponimia a l'oest.

Ua experiéncia en un canton

Que'vs vau parlar deu men canton d'Ortès, on lo servici public qu'a près en carga la senhalizacion bilingüe. Aquò que s'ei hèit d'un biais quasi espontanèu, pr'amor en aqueth endret, apuish la mort de Michel Grosclaude en 2002, la seccion d'Ortès de l'Institut d'Estudis Occitan n'avèva pas nada iniciativa civica tà la toponimia.

Qu'ei donc la Comunautat de las comunas deu canton d'Ortès, representant un país de 13 vilatges e un capdulh de 10 000 estatjants, qu'a demandat aus eslejets de's préner la competéncia de la cultura.

Quan la comission Torisme e Cultura qu'a demandat que sia hèita ua operacion de senhaletica mentavuda RIS (relais informacion servici), que decidén de tot har en bilingüe dab la grafia classica (la de l'IEO e de l'Educacion nacionau). A jo, com soi documentalista e cartogafé, que'm demandèn de hornir 14 plans d'escala màger entà cada comuna, dab tots los microponimes dens l'estat on son en cartografia francesa. Pr'amor ne podem pas impausar aus poblants ua grafia shens que l'estudi de tots los noms ne sia pas acabat pertot. Mes, au contre, que balham lo nom de cada comuna dens ua grafia doble :

1º) La grafia administrativa francesa corrècta, e aquò n'ei pas tostemps evident, que i a en França ua caréncia vededera, quitament dens l'administracion, los foncionaris ne saben pas escrìver los noms francés. Ne

Estat de la toponimia en Occitania, exemple d'Ortès, un canton de Gasconha

Crestian Lamaison

www.aestrela.org

saben pas se i a junhets (-) o non, la cedilha, dab tau o tau accent (que n'i a tres en francés), o lavetz lo trema (los punts de dièrès).

2°) La grafia occitana — a Ortès lo gascon —, aqui qu'èra mei aisit pr'amor deu tribalh de Michel Grosclaude publicat en 1991**, dejà pro coneishut.

Plan, mes çò que volem tots, qu'ei que tot aquò sia hèit dab ua cèrca de sens. N'ei pas la pena d'entinoar ua tau manifestacion de la cultura, sonque entau folclòre. Se ne ganham pas mei de sens, un sens pregond qui pertòca a çò qui èm, dab la nosta verdadera identitat, cadun dens lo son parçan, que seré pena perduda.

Lavetz, lo servici public que m'a demandat de balhar tà cadua un comentari e de har conferéncias e articles dens la premsa. Que calèva explicar, díser çò que pòrta de nòu aqueths cambiaments, pr'amor tau public n'ei pas tostemp aisit de comprèner qu'aqueths noms que son la noste realitat purmèra. Que çò que hasem qu'ei ua restitution, e non ua revolucion : que rendem au pòble lo patrimòni.

Per exemple duas comunas que son passadas a l'endarrèr dens l'ordi alfabetic. Qu'an sautat deu B dinc au V. Aquò n'ei pas çò de mei facil a adméter. E totun l'etimologia (*etumos* = vertader en grèc) qu'a amuishat que i avèva ganh :

La comuna de *Baigts-de-Béarn*, nom imprononçable — quitament taus francés ! — qu'ei vaduda *Vaths*, exactament analògue au *Valls* de Catalonha, aci lo nom qu'ei tirat deu latin *vallum*, fortification, varat e paishèra. Un examen de la mapa de l'endret ne dèisha pas mei nat dobte.

La comuna de *Balansun*, que pòrta adara la restitution deu son nom *Valensun*, com totas las Valence, Valencia deu monde e dab sufixe gascon *-un*. Atau, si ne coneishem pas lo *Valentius* qui a balhat lo nom, que sabem que n'y averà pas ua sinhificacion borlesca dab « las balanças » com èra de díser en las legendas.

Cada comuna qu'a rebut donc lo prètze de la lor vertat.

Lo vilatge qui a ganhat mei qu'ei *Saint-Boès*. Purmèr, pas gran monde sabèvan escrìver lo nom com cau en francés, la question de l'accent qu'èra partatjada enter los qui volèn l'accent grèu e los qui pensavan que calèva un trema. En segond, arrés ne sabèvan qui èra aqueth « sent » mentavut « Boès ». N'existiva pas en lòc dens l'agionimia, nat caperan ni avesque podèvan pas díser çò qu'avèva hèit aqueth crestian tà amerità's l'adjectiu de « sent » devant lo son nom. Qu'èra donc ua vergonha tau parçan.

Totun, la vertat n'èra pas luenh, lo maire de la comuna qu'avèva trobat beròi de quilhar au portau de la soa glèisa ua pèira tombau adobada d'ua beròja inscripcion deu sègle XVII, dab lo nom e la qualitat de l'òmi sepelit, que i avèva tanben gravat lo nom de la parròpia : *Semboès*. Letra per letra. Grosclaude qu'arreliga lo nom dab lo protobasco *sembe*, lo hilh.

Lo sègle XVII n'ei pas totun tan vielh, mes que i a avut entertant ua vision imperialista deus geografes francés e de l'administracion. Los sents faus qu'an florit pertot. Dens lon canton de Salias, a quauques quilomètres, que i a un *Saint-Dos* hèra curiós, qui estuja un *Sendos* atestat.

La question qu'ei donc : e i avèva ua volontat d'estujar l'ignorància, o de non pas voler comprèner que i avèva ua cultura qui n'èra pas francesa ? Ne sabem pas. Çò que sabem, qu'ei qu'au dia de uei, dab lo vam de la coneishença, ne's pòt pas mei acceptar d'estar negats e ridiculizats atau.

Ne voi pas pensar que siin los francés, pr'amor qu'an eths medish ua carga de noms qui an perdut la lor realitat pr'amor de l'incompeténcia de l'administracion.

Mercés au tribalh de l'onomastica, las causas semblan cambiar hèra viste. Tà l'acceptacion deus 14 noms restituïts per lo canton, que i a avut l'unanimitat deus eslejuts, deu moment que i a avut ua mostra de l'esperit scientific de l'anar, arrés n'a trobat de qué criticar. Tà l'anecdòta, sonque un òmi, un poblant de *Castétis / Castethins*, qu'a escrivut (en francés) tà ua tecniciana deu servici public :

— *Vous n'avez pas écrit le nom comme j'ai dit !*

E n'avèm pas trobat quin avèva demandat, ne podem pas enquèra saber çò que demandava aqueth ciutadan perdut. Totun, la restitution deu nom deu vilatge pausa pas nat problèma :

Estat de la toponimia en Occitania, exemple d'Ortès, un canton de Gasconha

Crestian Lamaison

www.aestrela.org

— *castèth*, deu latin *castellum* (camp, plaça o posicion), e *hins*, latin *finis* (cap, extremitat), *castèth+hins* dab aplologia de la *h* dobla ; « lo castèth extremat ».

D'un punt de vista istoric, aqueth tribalh de toponomia, dab la didactica aplicada qui segueish enqüèra lo son briu, qu'a hèit deu canton administratiu, ua vertadèra entitat consequenta. Que podem parlar mei sovent deu « país d'Ortès ». Tres vilatges qu'an noms que representan limitas o frontèras : Bonnut (latin *bonda*, bòrna) ; Castethins (plaça extremada) ; Salas e Hrontun (los hrontuns = tèrras de limita). En efèit, lo país d'Ortès qu'ei bearnés desempuïsh 1194, abans qu'èra ua tèrra deu vescomte de Dacs (*Dax, Aqua Tarbellicae*) un *pagus* aquitanian que los romans aperavan los *Tarbelli*.

Tà illustrar la restitucion deus noms qu'avem tanben balhat quauques estudis deus microtoponimes, qu'avem podut amuishar qu'endrets perduts qu'avèvan ua activitat, per exemple lòcs enqüèra aperats Beyries que rapèran lo mot *veiria*, deu latin *vitrina* on hasèvan lo *veire*, çò qui n'exista pas mei desempuïsh sègles.

Un cas interessant qu'estó descobèrt. Que i a suu territòri de Bonnut ua mòta aperada Montargon [muntargún]. Que's disèva que lo galés *argo*, lo huec, o clarelhant, que podèva explicar lo mot : un mont on s'i vedèva huec de luenh, com los *Montigne* de França.

Sonque per Bearn ne i a pas jamei avut galés ! Lavetz, en estudiar los lòcs qu'avem trobat ua maison mentavuda « Largonés » a ua lega. Aquiu, qu'ei clar : que cau léger « l'aragonés » e donc la mòta lo « Mont Aragon ». Lavetz, com e i a sovent empronts de toponimes prestigiós, ne balanci pas tà har un ligam dab « *el Montearagón* » qui's vèd de pertot, passat Huesca (Aragon).

De pertot pòt gessir la lutz !

Tà las nostas culturas, qu'avem tot a esperar de la toponimia. Qu'èi comprés com d'autes que ne sufeish pas de devisar en la lenga enter los qui saben tà esparir la nosta cultura. Que cau punts d'entrada tau public, taus qui son estacats au país o qui's vòlen estacar, taus qui ne saben pas mei la lenga o qui ne l'an pas enqüèra apresada. Que sabetz la vergonha que podem aver quand avem consciéncia d'aver deishat la lenga deus pairs.

Lo país, eth, n'a pas deishat la lenga, e ne la va pas deishar doman. Los toponimes que son la mèi bona assegurança que non moreishi la nosta cultura. Tanben dab la toponimia, lo ligam dab las culturas vesinas que's hè per grat o per fôrça. Que trobam un *Biscarosse* per la còsta atlantica e un *Biscarués* per aciu, quin har tà non pas trobar un ligam ? Perqué non pas véder que Ortès e Ortiz e son l'expression de la fôrça ?

Christian Lamaison, documentalista, cartografe, preparator d'edicion. Companh de Miquèu Grosclaude tà l'onomastica, en emissions quotidianas de Ràdio País *lo Cercanoms* pendent 12 ans. Iniciator a Ortès deu concèpte « patrimonni discret » (çò qu'avem en eretatge e dont ne'n parlan pas).

(*) Fénié (Bénédicte & Jean-Jacques), Mérienne (Patrick). — *Toponymie des pays occitans* (Edicion : Sud Ouest, 479 pp, 20/11/2007).

(**) Grosclaude (Michel). — *Dictionnaire toponymique des communes du Béarn* (Escòla Gaston Febus, Pau, 1991).

Communes de France comportant
un toponyme

Canton

orthographe exacte

Anecso

Estat de la toponimia en Occitania, exemple d'Ortès, un canton de Gasconha

Crestian Lamaison